

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.49>**В. М. Андріїв**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГАРАНТІЇ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ

Доведено актуальність, новизну наукового дослідження та досягнуто трудової значущості його. Розглянуто норми трудового законодавства, ціллю яких є забезпечення безпечних умов праці державних службовців. Аргументовано, що права у сфері безпеки праці гарантують державним службовцям діяльність у здорових та безпечних умовах праці. Акцентовано увагу щодо розуміння структури прав на безпечні умови праці державних службовців, яка розглядається як сукупність правомочностей. Наведено вагомність нормативно-правового закріплення прав державних службовців у сфері безпеки праці в частині загального та спеціального трудового законодавства, що визначає рівень захисту такої категорії працівників при виконанні обов'язків. Проаналізовано поняття «державний службовець» як особливої категорії працівників у забезпеченні цілісності держави як інституту, благоустрою країни, функціонування громадського суспільства, законності політичних рішень та побудови сучасної правової держави європейського типу. Розглянуто важливість забезпечення належного рівня безпеки праці державних службовців при здійсненні ними своїх повноважень. Згадано про появу загроз та небезпек державним службовцям за порушення їх безпечного функціонування. Обґрунтовано розвиток безпеки праці як одного з важливих інститутів трудового права, який дозволить підтримувати належний рівень безпеки праці в державних органах.

Висвітлено проблеми гарантування прав державних службовців у сфері безпеки праці. Доведено необхідність удосконалення правового регулювання безпечних умов праці державних службовців, що сприятиме вирішенню конкретних проблем, усуненню існуючих теоретичних суперечностей у полі гарантування прав державних службовців у сфері безпеки праці або в його окремих ділянках і забезпечить такий категорії працівників максимальну мотивацію при виконанні обов'язків. Зосереджено увагу на необхідності подальших наукових досліджень та нормативного закріплення ширших прав державних службовців у сфері безпеки праці, що максимально гарантуватиме захист державних службовців в трудових відносинах при виконанні завдань в межах трудових повноважень.

Ключові слова: безпека праці, умови праці, правове регулювання, особлива категорія працівників, державні службовці, права, гарантії.

Постановка завдання. Європейський вектор розвитку України на етапі побудови демократичної правової держави вимагає вдосконалення роботи державного апарату, підвищення результативності та ефективності його діяльності, що значно залежить від праці державних службовців. Практична діяльність такої категорії працівників показує, що нині гостро стоїть необхідність підтримання їх рівня безпеки праці, який визначається умовами праці. Що можливо завдяки розгляду прав державних службовців у сфері безпеки праці та визначення проблем їх гарантування. Це зумовлено тим, що на сьогодні безпека праці

в державних органах ще не відповідає достатньому рівню розвитку, який би забезпечував чітку, злагоджену та ефективну діяльність державних службовців, що особливо є необхідним в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням окремих питань трудових прав державних службовців займалися такі українські вчені, як: В. Б. Авер'янов, Л. Р. Біла, Н. Б. Болотіна, Т. М. Вахонєва, В. С. Венедиктов, М. І. Іншин, С.В. Ківалов, М. М. Клементарський, Л. Ю. Малюга, В. Я. Малиновський, А.Р. Мацюк, Я.Я. Мельник, О. Ю. Оболенський, Р. Т. Чернега, В. І. Щербина та інші.

Результати досліджень науковців мають важливе значення у теорії трудового права. Однак проблематика прав державних службовців у сфері безпеки праці в науковій літературі є мало вивченою, що зумовлює актуальність порушеної теми. Тому проведення дослідження є практично своєчасним.

Метою статті є необхідність проведення комплексного теоретико-правового аналізу прав державних службовців у сфері безпеки праці та їх гарантій реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. При визначенні прав державних службовців у сфері безпеки праці варто насамперед розуміти поняття «державний службовець». Відповідно до Закону України «Про державну службу»: «державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби» [6].

Державні службовці є особливими працівниками у забезпеченні цілісності держави як інституту, благоустрою країни, функціонування громадянського суспільства, законності політичних рішень та побудови сучасної правової держави європейського типу.

Керуючись законодавством про працю в Україні, державні службовці мають низку прав. Права у сфері безпеки праці такої категорії працівників мають важливе значення у підтриманні належних умов праці. Реалізація таких прав відбивається у численних моментах: одержання інформації про стан умов праці в державних органах; інформування про наявність небезпек, які можуть завдати загроз та ризиків у життєдіяльності державних службовців; інформування про засоби захисту від загроз; участь державних службовців у питаннях, безпосередньо пов'язаних із підтриманням рівня безпеки праці на місцях.

На сьогодні, майже за всіма характеристиками безпечні умови праці в державних органах не відповідають сучасним потребам, що вказує на необхідність удосконалення гарантування прав державних службовців у сфері безпеки праці. Це є наслідком радянських поглядів, коли в підтриманні умов праці увага приділялася здебільшого технічній складовій. Тому в останні роки в науці трудового права все частіше при-

діляється особлива увага вивченню проблем гарантування прав державних службовців у сфері безпеки праці, як одних з домінуючих та необхідних для забезпечення ефективної діяльності державних органів.

Отже, сфера безпеки праці є ключовим елементом функціонування державних органів, – елементом забезпечення ефективної діяльності. Від стану її правового регулювання, залежить мотивація працівників, продуктивність праці, результати діяльності. Безпека праці є вкрай необхідною у трудовій діяльності і проявляється під час виконання обов'язків та надання різноманітних послуг в державних органах.

У процесі визначення суттєвих ознак безпеки праці заслуговує уваги підхід визначення безпеки праці як системи правових, організаційно-технічних, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних заходів спрямованих на створення безпечних умов праці для здоров'я працівників. Під належними і безпечними умовами праці розглядають комплекс умов праці, кількості та якості обладнання, порядку і способів його використання, стан робочого приміщення й навколишнього середовища [8, с. 342]. Інакше кажучи, безпечні умови праці це складові нормальних умов трудової діяльності, які співвідносяться між собою як частина й ціле. Отже, в межах нашого дослідження, безпечними умовами праці державних службовців слід вважати такий стан умов праці в державних органах, за якого працівникам під час виконання покладених на них трудових обов'язків встановлюється та підтримується система технічних, організаційних, соціальних та управлінських умов для забезпечення недопущення випадків появи загроз життєдіяльності.

Встановлення гарантій у нормативно-правовому порядку є однією з умов ефективної реалізації прав будь-якого працівника. Чинне законодавство України визначає комплекс гарантій спрямованих на реалізацію права на належні та безпечні умови праці. Права людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Водночас держава надає захист у гарантуванні прав у сфері безпеки праці та відповідає перед кожним працівником у такому напрямі.

Так, Конституція України закріплює права людини та їх гарантії змістом та спрямованістю діяльності держави, коли утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави [4].

Проте М. І. Кобаль наголошує, що, з одного боку, у законодавстві України відсутні «роз'яснення того, що являє собою захист прав державних службовців та які існують форми цього захисту», а з іншого боку, має місце «відсутність окремого переліку способів захисту трудових прав державних службовців та їх розпорошеність в окремих главах Кодексу законів про працю України статтях Закону України «Про державну службу» [2, с. 162].

Структура прав на безпечні та здорові умови праці державних службовців розглядається як сукупність правомочностей, ключовими серед яких є такі права:

- право на належні умови праці, які не повинні завдавати шкоди здоров'ю працівників;
- право вимагати впровадження сучасних механізмів підтримання належного рівня безпеки праці в державних органах;
- право отримувати інформацію про умови праці й наявність їх на робочому місці, про появу небезпечних і шкідливих виробничих чинників і про можливих наслідків їх впливу на життя та здоров'я;
- право відмовитися від виконання роботи, в разі появи небезпек при виконанні обов'язків;
- право на активну участь у розробленні й застосуванні попереджувальних засобів протидії загрози життєдіяльності.

Водночас, розглядаючи гарантування трудових прав у сфері безпеки праці, необхідно сформулювати правильне їх визначення в законодавстві. Л. П. Амелічева, А. Р. Мацюк, М. І. Іншин, В. І. Щербина зазначають, що права всіх працівників у сфері охорони праці часто межують із обов'язками роботодавця щодо забезпечення безпечних умов праці [1, с. 667].

Орієнтуючись на правові норми у напрямі підтримання безпеки праці, доцільно перш за все розглянути права державних службовців у трудовому законодавстві, які є загальними для всіх категорій працівників.

Тож, ч. 2 ст. 2. Кодексу законів про працю України закріплює такі права державних службовців у сфері безпеки праці, як: право на здорові і безпечні умови праці; право на гідне ставлення з боку роботодавця, інших працівників; право на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку; право на звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством, та інші права, встановлені законодавством [3].

Закон України «Про охорону праці» визначає права державних службовців у сфері безпеки праці, які виходять в тому числі з обов'язків роботодавців. Такими є: право на те, щоб умови праці на робочих місцях, безпека технологічних процесів, механізмів, машин, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови відповідали вимогам законодавства (ч. 1 ст. 6); право на належне утримання роботодавцем будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом (ч. 2 ст. 13); право бути проінформованим від роботодавця про умови праці та про наявність на їх робочих місцях небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуті та можуть спричинити наслідки їх впливу на здоров'я (ч. 2 ст. 5); право на усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин (ч. 2 ст. 13); право за згодою на переведення роботодавцем на легшу роботу у зв'язку зі станом здоров'я відповідно до медичного висновку на термін, зазначений у медичному висновку та у разі потреби право на встановлення скороченого робочого дня та організації проведення навчання з набуття іншої професії відповідно до законодавства (ч. 5 ст. 6) [7].

Водночас ч. 2 ст. 6 Закону України «Про охорону праці» наділяє працівника правом відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, яка є небезпечною для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Що не становить винятку для державних службовців [7].

Зважаючи на те, що державні службовці є особливою категорією працівників, їх права у сфері безпеки праці визначаються нормативно-правовими актами сфери державної служби.

Ключовим з таких є Закон України «Про державну службу», де в ч. 1 ст. 7 закріплені такі права державних службовців, як: право на належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне забезпечення; право на повагу до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб; право на оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби, рангу та умов контракту про проходження державної служби

(у разі укладення); право на відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону; право на захист від незаконного переслідування з боку державних органів та їх посадових осіб у разі повідомлення про факти порушення вимог Закон України «Про державну службу» [6].

Водночас ч. 2 ст. 7 Закону України «Про державну службу» вказує, що державні службовці реалізують інші права, визначені у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкціях, які затверджені керівниками державної служби в цих органах [6]. Отже, трудові права працівників у сфері безпеки праці також визначаються та конкретизуються на підставі локальних нормативних актів.

У визначенні системи прав державних службовців у сфері безпеки праці важливе місце належить правилам трудового розпорядку. Відповідно до ст. 47 Закону України «Про державну службу» маємо розуміння, що правилами внутрішнього трудового розпорядку в державних органах визначаються такі умови праці: початок та кінець робочого часу державного службовця; перерви, що надаються для відпочинку та прийняття їжі; умови і порядок перебування державного службовця в державному органі у вихідні, святкові та неробочі дні, а також після закінчення робочого часу; порядок доведення до відома державного службовця нормативно-правових актів, наказів (розпоряджень) та доручень із службових питань; загальні інструкції з охорони праці та протипожежної безпеки; загальні правила етичної поведінки в державному органі [6].

Отже, розглядаючи питання безпеки праці державних службовців, констатуємо:

- безпека праці займає ключове місце в забезпеченні ефективної діяльності в державних органах;

- правовими інструментами визначення прав державних службовців у сфері безпеки праці є: Конституція України, Кодекс законів про працю, Закон України «Про державну службу», Закон України «Про охорону праці» та багато інших законів та підзаконних нормативно-правових актів;

На сьогодні необхідність вдосконалення гарантування прав державних службовців у сфері безпеки праці викликана такими проблемами:

- наявність всіх ознак слабого гарантування безпеки праці в державних органах: законодавство у сфері безпеки праці державних службовців є розпороченим, складним та не чітким у підтриманні належного рівня безпеки праці;

- не відповідність національного законодавства щодо безпеки праці європейським стандартам;

- недостатність визначення ролі локальних нормативно-правових актів у підтриманні належного рівня безпеки праці;

- недосконалість взаємодії між різними компетентними органами державного нагляду й контролю у сфері безпеки праці;

- застарілість правового забезпечення співпраці між компетентними органами у сфері безпеки праці та роботодавцями й працівниками;

- недосконалість взаємодії між різними компетентними органами державного нагляду й контролю у сфері безпеки праці й розмежування їх повноважень.

Наявні проблеми трудової діяльності в державних органах дають підстави стверджувати, що необхідно здійснювати безперервну оцінку ефективності правового регулювання безпеки праці та систематизувати права державних службовців у забезпеченні належних умов праці.

Усунення проблем необхідно провести з метою: а) гарантувати гідних прав державним службовцям на життя, здоров'я та безпечні умови праці для ефективного виконання завдань державного значення; б) можливість якісного здійснення обов'язків роботодавцями та керівниками щодо підтримання таких прав в державних органах. Адже, якщо державні службовці будуть задоволені рівнем безпеки праці, то будуть краще працювати, мати ініціативу у виконанні завдань, підвищувати продуктивність праці та забезпечувати ефективність діяльності в державних органах.

Отже, діапазон удосконалення рівня безпеки праці державних службовців достатньо широкий: 1) правові норми, які впливають на продуктивність праці; 2) поведінка та виконання обов'язків роботодавців та керівників у напрямі підтримання безпечних умов праці; 3) державний контроль та нагляд компетентних органів влади за дотриманням законодавства у сфері безпеки праці. Водночас оптимізація рівня умов праці буде дієва лише з використанням системного підходу до організації трудової діяльності в державних органах.

Список використаних джерел:

1. Іншин М. І., Мацюк А. Р., Соцький А. М., Щербина В. І. Курс порівняльного трудового права: підручник / за ред. акад. А. Р. Мацюка. Харків: Ніка Нова, 2011. 980 с.
2. Кобаль М. І. Забезпечення трудових прав державних службовців в умовах євроінтеграції:

- дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2017. 182 с.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Лагутіна І. В. Юридичний механізм забезпечення особистих немайнових трудових прав працівників: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2015. 392 с.
6. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
7. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.
8. Юридична енциклопедія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 1. 672 с.

Andriiv V. M. Guarantees of civil servants' rights in the field of labor safety

The relevance and novelty of scientific research has been proven and its labor significance has been achieved. The norms of labor legislation, the purpose of which is to ensure safe working conditions of civil servants, are considered. It is argued that rights in the sphere of labor safety guarantee civil servants activities in healthy and safe working conditions. Attention is focused on understanding the structure of the rights to safe working conditions of civil servants, which is considered as a set of powers. The significance of the normative-legal consolidation of the rights of civil servants in the field of labor safety in terms of general and special labor legislation, which determines the level of protection of this category of workers in the performance of duties, is given. The concept of "civil servant" as a special category of workers in ensuring the integrity of the state as an institution, the improvement of the country, the functioning of public society, the legality of political decisions and the construction of a modern legal state of the European type is analyzed. Considered the importance of ensuring the appropriate level of labor safety of civil servants in the exercise of their powers. Mention was made of the appearance of threats and dangers to civil servants for violating their safe functioning. The development of labor safety as one of the important institutes of labor law, which will allow maintaining the appropriate level of labor safety in state bodies, is substantiated.

The problems of guaranteeing the rights of civil servants in the field of labor safety are highlighted. The necessity of improving the legal regulation of safe working conditions of civil servants has been proven, which will contribute to the solution of specific problems, the elimination of existing theoretical contradictions in the field of guaranteeing the rights of civil servants in the field of labor safety or in its separate areas, and will provide this category of workers with maximum motivation in the performance of their duties. Attention is focused on the need for further scientific research and normative consolidation of broader rights of civil servants in the field of labor safety, which will maximally guarantee the protection of civil servants in labor relations when performing tasks within the scope of labor powers.

Key words: labor safety, working conditions, legal regulation, special category of workers, civil servants, rights, guarantees.